

διανοητικῆς μελέτης καὶ δὲν μεταφράζεται εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς τέχνης. Προφανῶς τοῦτο εἶναι ὑπερβολή. Τὸ ὡραῖον τῆς φύσεως δὲν εἶναι κενὸν πρᾶγμα, εἶναι ἰσχυρὸς παράγων αἰσθητικῆς ἀγωγῆς καὶ διαρκῆς πηγὴ ἐμπνεύσεως ὅπως τὸ ἠσθάνθησαν οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι πασῶν τῶν ἐποχῶν. Ἄνευ τῆς θεᾶς τῆς ὡραίας φύσεως αἱ τέχναι δὲν θὰ ἐγεννῶντο καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἔφθανεν εἰς τὸν πολιτισμόν.

Τὸ ὡραῖον ἐν τῇ τέχνῃ.

Πολλάκις καὶ ὁ ἀμαθὴς εἴτε ἀπὸ ὑποβολὴν τὴν ὁποίαν γεννᾷ εἰς αὐτὸν ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸ ὡραῖον τῶν ἄλλων εἴτε καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος κατορθώνει νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῆς μεγάλης λέξεως τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης ἐνσαρκώνει δι' αἰσθητῶν μέσων, δοκιμάζει αἰσθητικὴν γοητείαν καὶ ἔκστασιν πρὸ τῶν μεγάλων καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων. Ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ἀρχιτεκτονικῶν οἰκοδομημάτων, ἡ ἔξαρσις τῶν χρωμάτων ἢ τῶν τόνων, ἡ σοβαρότης ἢ ἡ γλυκύτης, ἡ ὁποία ἐντυπώνεται εἰς τὸ μάρμαρον, ἀφίνουν καὶ εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος στερεῖται εἰδικῶν τεχνικῶν γνώσεων κάποιαν ἀπήχησιν τῆς μεγαλειώδους ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν τὸ μάρμαρον, τὰ χρώματα καὶ οἱ τόνοι. Μὲ τὴν πρόοδον δὲ τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν τεχνικῶν γνώσεων καὶ πρὸ παντὸς μὲ τὴν λέπτυνσιν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ συντονισθῶμεν μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ καλλιτέχνου καὶ μὲ τὰς αἰωνίους ἀξίας, τὰς ὁποίας οὗτος ἐκφράζει, γενόμεθα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἰκανότεροι νὰ ἀπολαύωμεν τὴν καλλιτεχνικὴν λέξιν καὶ τὰ εὐεργετικὰ καθαρτικὰ ἀποτελέσματά της. Ἄνάγκη νὰ διασαφηνίσωμεν ἐν ὀλίγοις τὴν φύσιν τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἔργου διὰ τοῦ ὁποίου αὕτη ἐκδηλώνεται. (Ὁ ὅρος τέχνη εἰς τὰς ἡμέρας μας δηλοῖ πᾶσαν ἔκφρασιν τῆς φανταστικῆς ἐνεργείας δημιουργοῦ ὡραιότητος, ἢ ὁποία πραγματοποιεῖται μὲ τὸν ἦχον, μὲ τὸν στίχον, μὲ τὸ χρῶμα, μὲ τὸ μάρμαρον κλπ. Μουσική, ποίησις, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ, χορὸς, κινηματογράφος). Τὴν τέχνην θεωρεῖ εἰς ἐκ τῶν βαθυτέρων αἰσθητικῶν τῶν νεωτέρων χρόνων ὁ Martin Deutinger γενικὰ ὡς ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ ὡς ἀναγκαίαν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Δι' αὐτὸ ὁ ὀρισμὸς της, τὸ περιεχόμενον καὶ οἱ νόμοι της δύνανται νὰ παραχθοῦν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Πράγματι ὅπου καὶ ἂν συναντήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὰς πρωτογόνους βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, εὐρίσκομεν τὴν καλλιτεχνικὴν του δραστηριότητα. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς γλυπτικῆς, τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, οἱ θησαυροὶ τῆς ποιήσεως εἶναι εὐγλωττοὶ μάρτυρες τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζωηροῦ συναισθήματός του πρὸς τὸ ὡραῖον. Ἡ τέχνη εἶναι μία εἰδικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἀπλοῦν κάμνειν, κατασκευάζειν, ποιεῖν κατὰ ὀρισμένους κανόνας. Τοῦτο εἶναι τεχνικὴ. Ἡ τέχνη βεβαίως ἔχει ἀνάγκην τῆς τεχνικῆς. Οἱ μεγάλοι ἀρχι-

τέκτονες καὶ μηχανικοὶ οἱ ὅποιοι κατασκευάζουν τὰ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα γνωρίζουν ἀκριβῶς τοὺς νόμους τῆς στατικῆς, οἱ μεγάλοι ζωγράφοι οἱ ὅποιοι ζωγραφίζουν τὰς ὡραίας συνθέσεις κατέχουν εἰς τὴν ἐντέλειαν τὴν τεχνικὴν τῶν χρωμάτων, ἀλλ' ἔχουν οὗτοι καὶ κάτι τι τὸ ὅποιον εἶναι πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τὴν τεχνικὴν, εἶναι ἡ ἐμπνέουσα ἰδέα ἡ ὁποία τοὺς κάμνει καλλιτέχνας. Θὰ ἦσαν δὲ τοιοῦτοι καλλιτέχνη καὶ ἂν ἦσαν ὀλιγώτεροι τέλειοι εἰς τὴν τεχνικὴν. Ἡ τέχνη ἀποκαλύπτεται κατὰ πρῶτον ὡς διανοητικὴ ἐνέργεια, ὡς ἐνόρασις καὶ θεώρησις μιᾶς ἰδέας, ἡ ὁποία ἐν τῇ θέρμῃ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ καλλιτέχνου τείνει νὰ ἐκδηλωθῇ ἐξωτερικῶς δι' αἰσθητῶν μέσων μὲ τὴν βοήθειαν τῆς τεχνικῆς. Ὁ καλλιτέχνης κατέχεται ἀπὸ κάτι τι τὸ ὅποιον θέλει νὰ ἐμφανίσῃ. Ἡ καλλιτεχνικὴ γνῶσις ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι εἶναι μία θεώρησις ἐνεργός, πραγματοποιοῦσα, ἀντικειμενοποιοῦσα καθ' ὅσον τείνει ἀκατάσχετος νὰ ἐκχυθῇ ἔξω, νὰ ἐξωτερικευθῇ, νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὸν χῶρον τοῦ αἰσθητοῦ, νὰ ἐνσαρκωθῇ εἰς τὴν ὕλην, εἰς τὸ μάρμαρον, εἰς τὸν ἦχον, εἰς τὸ χρῶμα κλπ. Ἐὰν ἡ καλλιτεχνικὴ γνῶσις δὲν εἶχε ταύτην τὴν τάσιν ἡ ἐνόρασις π.χ. τοῦ Δάντη θὰ ἔμενεν θαυμάσιον μυστικὸν τῆς διανοίας του. Ἡ λάμψις βεβαίως τῆς ἰδέας ἡ ὁποία εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὑπεραισθητὴ εἶναι πολὺ φωτεινότερα ἀπὸ τὴν λάμψιν τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ αἰσθητικὸν μέσον. Δι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνας μένουν ἀνικανοποίητοι ἀπὸ τὰ ἔργα των. Πολλάκις ἡ τεχνικὴ, ἐνῶ ἀφίνει νὰ διαφαίνεται τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνοράσεως, καὶ τὸ κρύπτει καὶ τὸ πτωχύνει· καὶ ἡ λεπτοτάτη ἀκόμη τεχνικὴ ἀποβαίνει ἀνεπαρκῆς καὶ ἀνίκανος νὰ περιλάβῃ τὴν πνευματικὴν ὁρμὴν τοῦ καλλιτέχνου καὶ νὰ ἐκφράσῃ πλήρως τὸν ἐσωτερικὸν του πλοῦτον. Δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἀπορῇ κανεὶς ἐὰν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνας καταστρέφουν τὰ δημιουργήματά των τὰ ὅποια πολὺ ἀτελῶς ἐκφράζουν καὶ ἀποκαλύπτουν τὴν λάμψιν τῆς ἐσωτερικῆς των ἐνοράσεως. Ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἀπὸ μεγάλην ἀφθονίαν δυνάμεων, ἀπὸ ἐσωτερικὸν πλοῦτον καὶ ἀπὸ ὁρμὴν πρὸς τὴν ζωὴν. Ἡ ζωὴ τοῦ καλλιτέχνου ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζει ἡ καλλιτεχνικὴ του ἐνέργεια διαφέρει ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν λεπτότητα τῶν συναισθημάτων, κατὰ τὸν ἀφθονον πλοῦτον συγκινήσεων καὶ βιωμάτων καὶ τὴν μεγάλην πλαστικὴν δύναμιν. Καὶ τὸ μὴ παρὸν, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον δύναται ὁ καλλιτέχνης ὡς παρὸν νὰ ζήσῃ. Οἱ μεγάλοι ποιηταὶ ὡς ὁ Ὅμηρος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Δάντης, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαῖτε καὶ ἄλλοι εὐρύνουν τὰ ὄρια τοῦ βιώματός μας καὶ μεγάλοι ζωγράφοι ὅπως ὁ Dürer, ὁ Rembrandt καὶ ὁ da Vinci καὶ ἄλλοι εὐρύνουν τὰ ὄρια τῆς ὁράσεώς μας. Μὲ τὴν τέχνην ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἓνα νέον κόσμον ἢ μᾶλλον ἓνα ἰδικόν του κόσμον κατὰ ἴδιόν του τρόπον, κατ' εἰκόνα του. Παριστᾷ κόσμον καὶ πράγματα ὅπως αὐτὸς τὰ βλέπει· δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ τὸν κόσμον ὅπως ὁ κόσμος εἶναι, ἀλλ' ὅπως ὁ κόσμος φαίνεται εἰς τὸ πνεῦμά του, εἰς τὴν φαντασίαν του, εἰς τὴν ἐνόρασίν του. Ὁ

καλλιτέχνης λαμβάνει ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μορφῶν τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῶν ἐξωτερικῶν συμβάντων καὶ γεγονότων καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν του ζωὴν καὶ τὰ βιώματά του ἐν μέρος, τὸ ὁποῖον διαπλάσσει κατὰ τρόπον ἀκτινοβόλον καὶ τὸ θέτει πρὸ τοῦ θεατοῦ ὡς κάτι τι, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι μὲν πραγματικὸν ἀλλ' εἶναι ἄξιον νὰ ζήσῃ. Δύναται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει νὰ ἐκλέγῃ νὰ περιορίζῃ, νὰ ἀφαιρῇ, νὰ ἀπορρίπτῃ καὶ ἔπειτα νὰ διαπλάσῃ καὶ νὰ διαμορφώσῃ νέον. Ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ ἔχῃ πεποίθησιν ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ δημιουργήσῃ νέαν πραγματικότητα, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι πιστευτή, νὰ ἰσχύῃ, καὶ νὰ ζῇ καὶ ἡ ὁποία τότε μόνον θὰ εἶναι τοιαύτη, ὅταν ὁ καλλιτέχνης πιστεύῃ ὅτι αὐτὴ ἡ ἰδική του νέα πραγματικότης εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδική του ἀλήθεια.

Οὕτω ἡ τέχνη ἐμφανίζεται ὡς ἀπόρροια, ὡς ἐξωτερίκευσις, ὡς ἀντικειμενοποιήσις καὶ ἀποκρυστάλλωσις τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου τῆς ὁποίας εἶναι ἔκφρασις, εἶναι θεῖον ἄνθος, τὸ ὁποῖον βλαστάνει ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀπὸ τὰς ρίζας ὀλοκλήρου τοῦ εἶναι μας, τὸ ὁποῖον εἶναι πνεῦμα καὶ φύσις, φῶς καὶ σκιά. Ἡ τέχνη λοιπὸν ὡς ἀνθρωπίνη δημιουργία εἶναι προσιτὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Δι' αὐτὸ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ἐξετάσωμεν τὸν καλλιτέχνην, τὸν ἀνθρωπὸν ὀλόκληρον μὲ τὸν ψυχικὸν-φυσικὸν του ὄργανισμόν, μὲ τὴν ἀδιάλυτόν του ἐνότητα σώματος καὶ πνεύματος. Ἡ ἐνέργεια τοῦ καλλιτέχνου, τὸ ἔργον του εἶναι μία συνομιλία μὲ τὸν κόσμον, μὲ τὴν ζωὴν. Ἡ τέχνη δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς εἶναι εἰς ἕκ τῶν πολλῶν τρόπων, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται ὁ ἀνθρώπος διὰ νὰ ἐκφράζεται περὶ τοῦ κόσμου διὰ νὰ ἐξηγητῆται καὶ νὰ συνεννοῆται μὲ αὐτόν. Ὅ,τι διακρίνει τοῦτον τὸν τρόπον τῆς τέχνης ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρόπους ἐξηγήσεως καὶ συνεννοήσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, εἶναι ὅτι ἡ τέχνη ἐξηγεῖται καὶ συνεννοεῖται μόνον δημιουργοῦσα. Κάθε δὲ δημιούργημά της ἄξιον τοῦ ὀνόματός της εἶναι αὔξησις τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς. Ἄλλο γνώρισμα τὸ ὁποῖον διακρίνει τὴν τέχνην εἶναι ὅτι αὕτη δὲν εἶναι μόνον πνευματικὴ παραγωγικὴ ἐνέργεια ἀλλὰ καὶ προσωπικὴ, ὡς δυνάμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων νὰ συναγάγωμεν. Ὁ ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ ἄνευ φανταστικῶν ἀποπλανήσεων, ἀπροσώπως, τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι διέπουν τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ὁ Νεύτων π.χ. συλλαμβάνει διὰ μεγαλοπρεποῦς ἐνοράσεως τὸν νόμον ὁ ὁποῖος ἐνοποιεῖ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τὸν ἐκφράζει μὲ μίαν αἰσθητὴν λέξιν: νόμος τῆς βαρύτητος. Οὐδεὶς σκέπτεται νὰ τὸν ὀνομάσῃ καλλιτέχνην διότι ταύτην τὴν ἐνόρασιν δὲν τὴν ἔχει ἀναζήσει καὶ δὲν τὴν ἐξέφρασεν ἐν προσωπικῇ μορφῇ. Τοῦτο τὸ ἀπρόσωπον, αὕτη ἡ ψυχρὰ παρατήρησις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐπιστήμης, θὰ ἦτο ὁ θάνατος τῆς τέχνης. Ἐὰν ἡ ἰδέα δὲν διέλθῃ διὰ τοῦ διυλιστηρίου τῆς προ-

σωπικότητος τοῦ καλλιτέχνου, εἰς δὲν χρωματισθῆ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητά του, θὰ δύναται, εἰς ἐκδηλωθῆ, νὰ γίνῃ ἐπιστήμη, ἱστορία, φιλοσοφία, τεχνική, ἀλλὰ τέχνη δὲν θὰ γίνῃ. Τὸ ἔργον τέχνης εἶναι μεταμορφωμένη ἰδέα, διαπεπλασμένη ζωή. Τὰ μεγάλα καλλιτεχνικὰ ἔργα ἐκδηλώνουν πάντοτε τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπινον κόσμον ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται. Προτοῦ ταῦτα εὑρουν τὴν αἰσθητὴν των ἔκφρασιν εἶχον μακρὰν περίοδον κυοφορίας εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ καλλιτέχνου. Διὰ τῶν ἔργων του ὁ καλλιτέχνης δὲν ἐκφράζει τόσο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει καὶ θεωρεῖ ὅσον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτὸς εἶναι. Κάθε ἔργον του εἶναι μέρος τοῦ κόσμου του. Τὸ ψυχικὸν βάθος καὶ τὸ πλῆθος τῶν βιωμάτων, ἢ ἔντασις μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης εἰσάγει τὸ συναίσθημα τῆς ζωῆς του εἰς τὸ ἔργον τέχνης δίδουν εἰς αὐτὸ τὴν προσωπικὴν του σφραγίδα. Τὰ τέκνα δύναται νὰ εἶναι πολὺ διάφορα ἀπὸ τοὺς γεννήτορας, τὸ ἔργον τέχνης ὅχι, δι' αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται πάντοτε ὁ δημιουργός. Ἀνάλογα μετὰ τὴν θεμελιώδη στάσιν τοῦ καλλιτέχνου πρὸ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς εἶναι καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ περιεχομένου καὶ ὁ τρόπος τῆς διαμορφώσεώς του. Ἐργον τέχνης ἔχει μεγαλυτέραν ἀξίαν ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἔκφρασις, ὅσον πλουσιώτερος καὶ μεγαλύτερος κόσμος τοῦ καλλιτέχνου ἀντικατοπτρίζεται εἰς αὐτό. Εἰς τὰς γιγαντιαίας μορφὰς τῆς Sistina, εἰς τὸ παρασύρον κῦμα τῆς Ἐνάτης Συμφωνίας, εἰς τὰς ἄνευ συνδέσμου μορφὰς τῆς συγχρόνου ζωγραφικῆς ἐκδηλώνονται διάφοροι ἐσωτερικοὶ κόσμοι : ἄλλοι τεταραγμένοι ἀλλὰ σύμφωνοι ἐν τῇ πίστει πρὸς τὰς ἀληθεστέρας ἀξίας (Μιχαὴλ Ἄγγελος, Beethoven), ἄλλοι ἐσωτερικοὶ ἔρημοι χωρὶς ἔξοδον, προσωρισμένοι εἰς ναυάγιον, εἰς ἀποτυχίαν, ἀνίκανοι νὰ συλλάβουν εἰς τὴν φύσιν ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν καὶ τὸν ἀνώτερον ρυθμὸν τοῦ θείου (Picasso, Sartre). Τὸ ἔργον τέχνης ὡς προσωπικὸν γεννᾶται ἐν τῷ χρόνῳ, ζῆ εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ νικᾷ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἱστορίαν ἐπειδὴ εἶναι ὑπερχρονικὴ καὶ ὑπερἱστορικὴ ἀξία. Ἐργον τέχνης ἀξίον τοῦ ὀνόματός του ἔχει ἐντὸς του τὴν δύναμιν νὰ προκαλῆ αἰσθητικὴν συγκίνησιν, ἢ ὁποία ἐπεκτείνεται ἀνὰ πάντας τοὺς τόπους καὶ ἀνὰ πάσας τὰς ἐποχάς, ὑπερβαίνουσα τὰ ὅρια τοῦ πολιτισμοῦ ἐντὸς τοῦ ὁποίου τοῦτο ἐγεννήθη. Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν τέχνην ὡς πνευματικὴν ἐνέργειαν, ἢ ὁποία ἀποβλέπει κατ' οὐσίαν εἰς τὸ νὰ ἐκφράζῃ μετὰ αἰσθητὰ μέσα, διὰ τῆς τεχνικῆς, τὴν ἰδέαν, ἢ ὁποία ἀστράπτει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ καλλιτέχνου, εἰς τὸν ὁποῖον ὡς εἰς γόνιμον μήτραν ἔλαβε γένεσιν καὶ μορφήν.

Λέγεται συνήθως ὅτι τὸ ὄραϊον τῆς τέχνης ὑπερέχει τοῦ ὄραίου τῆς φύσεως. Εἰς τοῦτο δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, λέγει ὁ Petruzzellis, τοῦτο, ὅτι εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἡ τέχνη ὑπερβάλλει ἢ φαίνεται ὅτι ὑπερβάλλει τὴν φύσιν, τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ φύσις δὲν ἔχει, ὅπως ἡ τέχνη, εἰς πάσας τὰς ὄψεις τῆς καὶ εἰς πάντα τὰ δημιουργήματά της ἀποκλειστικῶς τὸ ὄραϊον ὡς σκοπὸν (ἐντεῦθεν ἢ ἀναντίρρητος παρουσία τοῦ ἀσχήμου εἰς

τὴν φύσιν ὑπὸ τὴν γοητείαν τῆς τέχνης καὶ τὸ ἄσχημον ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν μεταμορφώνεται). Ὑπάρχουν ὁμῶς, καὶ φυσικὰ φαινόμενα τῶν ὁποίων τὴν ἀνέφικτον ὠραιότητα ἀδυνατεῖ ἡ ^{τέχνη} φύσις νὰ παραστήσῃ. Ἐὰν ἀφήσωμεν τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς ἐκπλήκτους, λέγει ὁ Croce νὰ λέγουν ὅτι ἐν ὠραῖον δένδρον, εἷς ὠραῖος ποταμός, ἐν ὑψηλὸν ὄρος εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς σμίλης τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου καὶ ἀπὸ τὸν στίχον τοῦ Δάντη. Εἶναι βεβαίως ἀληθὲς ὅτι πολλάκις ἡ τέχνη δύναται νὰ ὑπερβάλλῃ τὴν φύσιν, ἡ ὁποία, ὡς εἶπομεν, δὲν εἶναι πάντοτε καὶ κατὰ πάντα ὠραία. Ἄλλ' εἶναι ὁμοίως ἀληθὲς ὅτι ἡ τέχνη πολλάκις ὀφείλει νὰ δηλώσῃ ἀδυναμίαν εἰς τὸ νὰ ἀνταγωνισθῆ πρὸς τὴν φύσιν, ἐκεῖ ὅπου ἡ φύσις ἀναπτύσσει τὴν ὑπερτάτην ἁρμονίαν τῶν δυνάμεων τῆς καθ' ὅλον τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος των, διαθέτουσα αὐτὰς ἀνὰ τὰς ἐκτεταμένας σκηνοθεσίας καὶ τοὺς ἀτελείωτους ὀρίζοντας τῶν τοπίων τῆς, τὰ ὁποία τὸ ἀνθρώπινον βλέμμα δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ οὐδὲ ἡ χεὶρ νὰ παραγάγῃ ἐπὶ τοῦ πανίου ὁλόκληρα ἀλλὰ τμηματικῶς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἰς τὴν διάννοιαν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὠραῖον λάμπει καθαρώτατον πρῶτον εἰς τὴν φύσιν παρὰ ἀλλαχοῦ. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος καὶ ὁ πρῶτος καλλιτέχνης ἀπὸ τὴν φύσιν ἔμαθαν τὸ ὠραῖον, ἀπὸ τὴν φύσιν ἔγιναν καλλιτέχναι. Ἐὰν ἡ ἀπέραντος σκηνοθεσία τῆς φύσεως δὲν ἀνεπτύσσετο πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ καλλιτέχνου, ἐὰν ἡ φύσις ἦτο βωβὴ καὶ ἄνευ χρωμάτων καὶ δὲν προσέφερεν εἰς τὰς συναρπαζομένας αἰσθήσεις τὴν ἀπόλαυσιν ἐκείνην τῶν ἤχων καὶ τῶν χρωμάτων ἡ τέχνη δὲν θὰ ἐγεννᾶτο. Ἡ τέχνη ἀναφαίνεται διὰ νὰ κρατήσῃ, ἀποταμιεύσῃ καὶ ἀνανεώσῃ τὴν φευγαλέαν στιγμὴν τῆς ὠραιότητος τῆς φύσεως καὶ τῆς βαθείας συγκινήσεως τῆς προκαλουμένης ἀπὸ ταύτην. Ἡ φύσις ἀφυπνίζει εἰς ἡμᾶς τὸ συναίσθημα τοῦ ὠραίου, τὸ ὁποῖον διεγείρει μίαν ἀτελείωτον τάσιν, μίαν ἀπεριόριστον ἀνύψωσιν, ἡ ὁποία γίνεται ἰδιαιτέρως γόνιμος εἰς τὴν τέχνην. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπίδρασιν ταύτης τῆς πρώτης ὠθήσεως, τούτου τοῦ πρώτου κεντρίσματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν εἶναι ἐξωτερικὸν καὶ συμπτωματικὸν ἀναπτύσσεται μία νέα δύναμις τοῦ πνεύματος, μία νέα ἀρετὴ αὐτοῦ, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν φύσιν δημιουργοῦσα νέας μορφὰς καὶ νέους τύπους ὠραιότητος. Ἡ τέχνη ὀρμᾶται ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ἀντλεῖ ἀπ' αὐτὴν νέαν ὠραιότητα εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀντανακλᾷ τὰ ὄνειρά της καὶ τὰ ἰδανικά της. Ἄλλ' ἡ ὠραιότης τῆς φύσεως καὶ ἡ ὠραιότης τῆς τέχνης εἶναι μεταξὺ των διάφοροι καὶ ἀσύμμετροι.

Φύσις τοῦ ἔργου τέχνης.

Τρεῖς θεωρίαι ὑπάρχουν περὶ τούτου τοῦ ζητήματος : 1) Τὸ ἔργον τέχνης εἶναι μίμησις, ἀντίγραφον τῆς φύσεως. Εἰς τὴν φύσιν ἐνσαρκώνεται ἡ θεία ἰδέα. Δι' αὐτὸ δὲν δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν ἀλλαχοῦ παρὰ εἰς τὴν φύσιν τὴν

πηγήν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὸ μέτρον τῆς ὠραιότητος. Ὅσον δὲ περισσότερον τὸ ἔργον τέχνης προσεγγίζει πρὸς τὴν φυσικὴν τελειότητα τόσο τοῦτο εἶναι ὠραιότερον. Φυσικά, ἡ φύσις εἶναι πάντοτε τελειότερα ἢ δὲ τέχνη ἀτελὲς ἀντίγραφον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ φύσις εἶναι καὶ αὕτη ἀτελὲς ἀντίγραφον τῶν θείων ἰδεῶν, ἡ τέχνη, ὡς μίμησις τῆς φύσεως, εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀντιγράφου, σκιὰ τῆς σκιᾶς (Πλάτων). Ἡ καταδίκη τῆς τέχνης, ἡ ὁποία διατυπῶνται εἰς τὴν πλατωνικὴν Πολιτείαν εἶναι ἐπακολούθημα τοῦ μιμητικοῦ χαρακτήρος τῆς τέχνης, τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων δίδει εἰς αὐτὴν καὶ τῆς καταπτώσεως ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς κάθε μίμησιν. Ἄλλ' ὁ Πλάτων ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσεν εἰς τὰς Μούσας τὴν Ἀκαδημίαν του παρέμεινεν ἀρκετὰ ποιητῆς διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ τέχνη ἂν καὶ ἐλατήριον καταπτώσεως εἶναι καὶ κέντρον καὶ ὤθησις πρὸς ἀνύψωσιν καὶ εἰς τὴν μουσικὴν πράγματι εἶδεν οὗτος μίμησιν οὕτως εἰπεῖν ἀνιούσαν. 2) Τὸ ἔργον τέχνης εἶναι δημιουργία. Ὁ καλλιτέχνης ἂν καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λαμβάνῃ τὴν ἐμπνευσίν του ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν αἰσθητὴν καὶ τὴν πνευματικὴν φύσιν, ποτὲ δὲν ἀντιγράφει, δὲν εἶναι φωτογράφος οὔτε τῆς φύσεως οὔτε τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ καλλιτέχνης δίδει ζωὴν, φέρει εἰς τὸ εἶναι νέους κόσμους τοὺς ὁποῖους δὲν συναντῶμεν εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπάρχει. Ἡ καλλιτεχνικὴ λέξις εἶναι δημιουργὸς λέξις, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει πάντοτε τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς συμπτωματικὰς αἰτίας, τὰ ὁποῖα ἐκίνησαν τὸν καλλιτέχνην νὰ τὴν ἐκφράσῃ (Fichte, Stefanini). 3) Τὸ ἔργον τέχνης δὲν εἶναι οὔτε καθαρὰ μίμησις οὔτε καθαρὰ δημιουργία. Κατὰ ταύτην τὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ, τὸ ἔργον τέχνης περιέχει τὴν πραγματικότητα τῆς φύσεως, ἀλλὰ μεταμορφωμένην, μετουσιωμένην διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου. Θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη κανεὶς ὅτι εἰς τὸ ἔργον τέχνης ὑπάρχει μόνον τὸ φαινόμενον τῆς πραγματικότητος, ἐπειδὴ ἡ οὐσία της ἐξαφανίζεται καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνου. Κατὰ ταῦτα τὸ ἔργον τέχνης δὲν εἶναι μόνον ἐξιδανίκευσις τῆς φύσεως, ἀλλὰ πρὸ παντὸς εἶναι σημεῖον ὄρατὸν τῆς ποιητικῆς ἐμπειρίας τοῦ καλλιτέχνου, δηλαδὴ τῆς ἐνοράσεώς του, ὅπως οὗτος τὴν ἔζησεν ἐσωτερικῶς (Maritain). Ὡς πρὸς τὴν θέσιν ὅτι ἡ τέχνη εἶναι μίμησις αἱ γνῶμαι διαφέρουν.

Πολλάκις ἡ θεωρία περὶ μιμήσεως τῆς τέχνης ἠλέγχθη ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀναφαίνεται. Εἶναι δυνατὸν ἡ μίμησις νὰ ἀδυνατῇ νὰ ἀποδώσῃ τὸ ὠραῖον τῆς φύσεως καὶ μάλιστα νὰ μὴ χρησιμοποιῆται ἡ μίμησις εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ· ἀλλὰ κανεὶς δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὑπάρχει πυρὴν μιμήσεως εἰς τὴν πλαστικὴν ζωγραφικὴν καὶ ποίησιν. Τὰ πράγματα ὁμιλοῦν. Ἡ παλαιστάτη τέχνη τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν, ἡ παλαιολιθικὴ, χαρακτηρίζεται διὰ τινος καταπληκτικῆς φυσικῆς μιμήσεως (naturalismus). Ἀπὸ τὸν σύνδεσμον τοῦ ἀνθρώπου τούτου μὲ τὴν φύσιν προέρχεται ἡ μίμησις τοῦ δεδομένου τῆς φύσεως. Ἡ τέχνη βεβαίως

τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ὡς καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη εἶναι μεμακρυσμένη ἀπὸ τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν αἰγαιακὴν - μινωϊκὴν ἐποχὴν γίνεται νατουραλιστικὴ καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν δέχεται πάλιν τὴν φύσιν. Ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέχνην δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τοῦ impressionismus καὶ expressionismus τῶν ἡμερῶν μας. Διὰ πᾶσαν νατουραλιστικὴν τέχνην ἡ φύσις εἶναι τὸ μέγα πρότυπον. Πόσον πιστῶς ἐμιμήθη ὁ Düger καὶ τὴν λεπτομέρειαν τῆς φύσεως! Ὁρθῶς λοιπὸν δύναται κανεὶς νὰ προβάλῃ τὴν θεωρίαν τῆς μιμήσεως. Ὅστις ἀπεικονίζει ἐν ὄν καὶ παριστᾷ τυπικὸν ἢ ἀτομικὸν ὄν, μιμεῖται. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ ἀντιγραφῆς τῆς φύσεως. Κάθε καλλιτέχνης ἀναλαμβάνει μίαν ὕλην τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, ἀναπλάσσει περαιτέρω αὐτὴν διὰ τῆς φαντασίας του εἰς ἐλευθέραν μορφήν, ἐπεξεργάζεται αὐτήν, μεταμορφώνει αὐτὴν κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ζολᾶ : ἐν ἔργον τέχνης εἶναι τεμάχιον - φύσις, παρατηρούμενον ἀπὸ μίαν ἰδιοσυγκρασίαν. Λοιπὸν κατὰ τῆς κλασσικῆς ἐννοίας τῆς μιμήσεως παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς : ὅτι ἡ τέχνη εἶναι πάντοτε ἐκτέλεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ὄχι μίμησις τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ τέχνη δὲν ἀντιγράφει τὴν φύσιν ἀλλὰ δημιουργεῖ ἰδικήν της φύσιν. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ καλλιτεχνικὴ παράστασις φαίνεται ὅτι εἶναι προσκεκολλημένη εἰς αἰσθητὸν πρότυπον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει ἀξίαν εἰς ταύτην τὴν παράστασιν ὡς τέχνην, δὲν εἶναι τὸ εἰκονιζόμενον, ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὁ τόνος, τὸ ὕφος, τὸ πῶς τῆς ἀπεικονίσεως. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ μᾶλλον ρεαλιστικὴ τέχνη, ἐὰν ἐπιτυχάνῃ ὡς τέχνη, εἶναι πάντοτε μεταμόρφωσις καὶ πάντοτε τέχνη καθαρὰ ἀποβάλλουσα κάθε ρεαλιστικὸν ἔχνος παραστάσεως. Ἀλλ' ὅμως ἂν καὶ καθαρὰ ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ εἶναι κενή· ὀφείλει νὰ γίνεται εἰς ἓνα κόσμον συνηρημένον, ὀργανωμένον κατὰ ἰδίους ἐσωτερικοὺς ρυθμοὺς καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐννοίαν εἰς καλλιτεχνικὸς ρεαλισμὸς εἶναι πάντοτε οὐσιώδης εἰς κάθε ἐπιτυχῇ ἐκτέλεσιν ἔστω καὶ ἀφρημένην καὶ μεταμορφωμένην. Ἀλλ' ἐὰν τὸ μιμητικὸν στοιχεῖον εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τὴν τέχνην δὲν εἶναι καὶ τὸ μόνον. Ἡ τέχνη δὲν ἐξαντλεῖται μὲ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐὰν ἡ τέχνη δημιουργῇ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δὲν ὑπῆρχε, μὲ αὐτοὺς τοὺς χαρακτῆρας μὲ τοὺς ὁποίους ἡ τέχνη τὸ ἀπεικονίζει καὶ τὸ παριστάνει, ἡ δημιουργία της εἶναι πάντοτε μεταφορικὴ, σχετικὴ, δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἐπειδὴ οὐδέποτε εἶναι δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενός.

Σχέσις τῆς τέχνης πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις. Τέχνη καὶ ἠθικὴ.

Ἐνῶ ἡ κλασσικὴ σκέψις ὑποστηρίζει τὴν στενὴν ἐνωσιν ὠραίου καὶ ἀγαθοῦ, ἡ νεωτέρα σκέψις δέχεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον μεγαλυτέραν διάκρισιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ πνεύματος, ἔφθασε δὲ εἰς τὸ σημεῖον νὰ διακη-

ούξη τὴν θεοποίησιν τῆς τέχνης, ἀπαλλάττουσαν ταύτην ἀπὸ κάθε ἠθικὸν καὶ νομικὸν κανόνα καὶ ἀποχωρίζουσα ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ προσώπου ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν προέλευσίν της. Ἦτο δὲ ἡ τέχνη πρόσφορος διὰ ταύτην τὴν προοπτικὴν· διότι ἂν καὶ ἔχει ὁ καλλιτέχνης τοὺς τεχνικούς του κανόνας, θὰ ἐφαίνετο ὅτι πνίγεται ὅταν θὰ ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ὁ χαλινὸς κάποιου νόμου, ὁ ὁποῖος νὰ προέρχεται ἀπὸ ἓνα μὴ ἰδικόν του κόσμον, ὅπως εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἠθικῆς προστακτικῆς ἢ τὸ χειρότερον ἀκόμη, ὅπως εἶναι ὁ κόσμος τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως. Ἡ τέχνη, ἡ ὁποία διατάσσεται ἀπὸ τὴν μπαγκέταν τοῦ ἠθικολόγου ἢ τοῦ πολιτικοῦ, φαίνεται ὅτι εἶναι προωρισμένη εἰς ἀποτυχίαν ἐπειδὴ ἡ μεγαλοφυῆς ἔμπνευσις, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς τέχνης, εἶναι κατ' οὐσίαν ἐλευθέρη. Ἡ νεωτέρα αὕτη ἐξύψωσις τῆς τέχνης φθάνει εἰς τὸν κολοφῶνά της ἰδίᾳ κατὰ τὴν ρωμαντικὴν, ὡς εἶδομεν, ἐποχὴν καὶ κατὰ τὸν μετὰ τὸν Κάντιον ἰδεαλισμόν. Κατὰ τὸν ρωμαντισμόν ἡ τέχνη εἶναι ἀποκάλυψις τοῦ ἀπολύτου, τὸ δὲ αἰσθητικῶς ζῆν εἶναι ἡ ὑψίστη μορφή τῆς ζωῆς. Κατὰ δὲ τὸν Gentile ἡ τέχνη εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς καθαρᾶς ὑποκειμενικότητος ὅπου τὸ ὑποκείμενον, ὁ καλλιτέχνης, ἀναπτύσσει τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν του ἀπηλλαγμένην ἀπὸ τοὺς σκληροὺς νόμους τῆς ζωῆς. Εἰς ταύτην τὴν ἐξύψωσιν τῆς τέχνης ὑπάρχει δόσις ἀληθείας καὶ μία ὑπερβολικὴ ἀναμφιβόλως ἀντίδρασις κατὰ τῶν ψευδῶν ἠθικολογιῶν, αἱ ὁποῖαι θέλουν νὰ ὑποτάξουν τὴν τέχνην ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς πολιτικῆς καὶ αἱ ὁποῖαι λησμονοῦν τὴν εἰδικὴν πρωτοτυπίαν της καὶ τὴν καθιστοῦν ἀπλοῦν ὄργανον· ἡ τέχνη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς δικτατορίας. Διὰ νὰ εὕρωμεν κάποιαν λύσιν τοῦ προβλήματος πρέπει νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν ἁρμονικὴν σύνθεσιν τῶν ἐξῆς δύο ἀπόψεων, νὰ συνθέσωμεν δηλαδὴ ἁρμονικῶς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν εἰδικότητα τῆς τέχνης ὡς πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν ἀδιάλυτον ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει τὰς ρίζας της κάθε ἐνέργεια. Ἡ πρωτοτυπία τῆς τέχνης προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οὐσιωδῶς τὴν χαρακτηρίζει, ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τῆς μορφῆς. Ὅ,τι εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς φύσεως τῆς τέχνης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καθορίσωμεν τοῦτο τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ καλλιτέχνης αἰσθάνεται τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ἐκφράζει δι' αἰσθητῶν μέσων. Ἐφθάσαμεν δηλαδὴ εἰς τὸ σημεῖον νὰ διακρίνωμεν περιεχόμενον καὶ μορφήν. Ἄς ἐμμείνωμεν ὀλίγον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς κεντρικόν τῆς αἰσθητικῆς. Περιεχόμενον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς ψάλλει, ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ὁ ζωγράφος ζωγραφίζει ἐπὶ τοῦ πανίου. Μορφή εἶναι ἡ μεγαλοφυῆς προσωπικὴ ἐνόρασις, ἡ ὁποία ἐμψυχώνει τὴν τεχνικὴν καὶ μεταμορφώνει τὸ περιεχόμενον. Περιεχόμενον δηλαδὴ εἶναι ὁλόκληρος ὁ κόσμος ὁ ἐξωτερικὸς καὶ ὁ ἐσωτερικός, ὁ πνευματικὸς, ὁ ἱστορικὸς, τὸν ὁποῖον ὁ καλλιτέχνης αἰσθάνεται καὶ ζῆ καὶ ἐκφράζει. Μορφή δὲ ὁ καλλιτέχνης, ἡ προσωπικότης του, ἡ ἐνέργειά

του, ἡ ἐνόρασις του, ἡ φαντασία του, ^{καὶ} τὰ συναισθηματῶ^{μελέη} του, ἡ ἔκφρασις του καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεώς του. Μὲ ἄλλας λέξεις περιεχόμενον εἶναι πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ εἶναι ἀντικείμενον αἰσθητικῆς παραστάσεως ἢ ἐκφράσεως, μορφή δὲ ὁ αἰσθητικὸς τρόπος τῆς μεταμορφώσεως τοῦ περιεχομένου. Ἐκ ταύτης τῆς διακρίσεως προῆλθεν καὶ ἡ διάκρισις τῆς αἰσθητικῆς τῆς μορφῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς τοῦ περιεχομένου. (Ὁ Κάντιος ἤθελε νὰ εὔρη τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου μόνον εἰς τὴν μορφήν τούτου. Κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν του ἐρμηνείαν τοῦτο τὸ γνώρισμα ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ μορφή ἐμφανίζεται ὡς σκόπιμος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀποβλέπη εἰς ὠρισμένον σκοπὸν. Μόνον μία τοιαύτη ὠραιότης εἶναι κατὰ τὸν Κάντιον ἐλευθέρᾳ ὠραιότης. Τὰς γνώμας τοῦ Καντίου ἀκολουθοῦντες ὁ Herbart καὶ πρὸ παντὸς ὁ μαθητὴς τούτου Zimmermann καὶ νεωστὶ ὁ Hapslik, ἐδημιούργησαν τὴν αἰσθητικὴν ὡς ἐπιστήμην τῆς μορφῆς, ὡς διδασκαλίαν τῶν εὐαρέστων μορφῶν. Ἡ αἰσθητικὴ τῆς μορφῆς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τέχνης στηρίζεται ἐπὶ τῆς μορφῆς. Ἡ ὠραιότης ἔγκειται εἰς τὴν μορφήν, μάλιστα ὠραιότης εἶναι ἡ μορφή, ἔκφρασις μουσικῶς πάλλουσα, ἁρμονία γραμμῶν, χρωμάτων, εὐχάριστον σύμπλεγμα ρυθμῶν. Ἡ μορφή εἶναι μία ὅλως ἰδιαιτέρα ἔκφρασις, ἡ ὁποία ἔχει τόσον ἰδιάζοντα χαρακτηρισ ὥστε νὰ διαφοροποιῆται ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος ἐκφράσεως. Ἡ φαντασία τοῦ καλλιτέχνου πλανᾶται ἐλευθέρᾳ καὶ κυρίαρχος ἀνὰ πᾶν πραγματικὸν καὶ ἀνὰ πᾶν νοητὸν καὶ μὲ τὴν μαγικὴν τῆς ράβδου μεταμορφώνει εἰς δημιουργήματα πάλλοντα ἀπὸ ὠραιότητα ὅ,τι δήποτε ἐγγίζει. Οὐδὲν ὄριον δύναται νὰ ἐπιβληθῆ εἰς αὐτήν. Ἡ δημιουργία εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ περιεχόμενον, δὲν εὐρίσκεται εἰς ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἡ τέχνη λαμβάνει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παριστᾷ, λέγει, ἐκφράζει, ἀλλ' εἰς τὴν μορφήν, εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως. Τὸ περιεχόμενον κατ' οὐδένα τρόπον περιορίζει τὴν ἔκφρασιν, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε δημιουργὸς εἴτε παριστᾷ εἴτε ἀναπαριστᾷ. Ἐὰν λοιπὸν ὑπὸ τὸ περιεχόμενον νοεῖται κάθε πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ὑπαρξιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν μορφήν, τοῦτο τὸ πρᾶγμα, τὸ περιεχόμενον, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὡς συστατικὸς παράγων τοῦ ἔργου τέχνης, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν τέχνην. Δύναται τοῦτο καλῶς νὰ εἶναι τὸ προηγούμενον ἢ ἡ προϋπόθεσις τῆς τέχνης, ὡς π.χ. ἡ ζωὴ μὲ τὸ πολυσύνθετον τῶν στοιχείων τῆς καὶ τῶν ἀπόψεών τῆς, ζωὴ σκέψεως καὶ ζωὴ δράσεως, μὲ τὰ ἰδανικά τῆς καὶ τὰ πάθη τῆς, μὲ τοὺς ἔγωισμούς τῆς καὶ τοὺς ἡρωισμούς τῆς, μὲ τὰς σκληρότητάς τῆς καὶ τὰ μεγαλεῖά τῆς, μὲ τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς αὐτά. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ περιεχόμενα τῆς ζωῆς δὲν εἶναι αἰσθητικῶς τίποτε ἔφ' ὅσον δὲν τὰ ἐκφράζη ἢ φαντασία τοῦ καλλιτέχνου. Ἡ μορφή εἶναι τὸ πᾶν εἰς τὴν τέχνην, ἡ ὠραιότης δὲν γεννᾶται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον.

Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ περιεχομένου πάλιν λέγει ὅτι ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τέχνης καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν

ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴν μορφήν. Βεβαίως τυπικαὶ σχέσεις, ὡς ἁρμονία, ἀναλογία, ἀντίθεσις κλπ., ἢ τήρησις ὠρισμένων τυπικῶν κανόνων, πρὸ πάντων ἢ ἐνότης εἰς τὴν πολλαπλότητα, δηλαδή τεχνικὴ καὶ σύνθεσις ἀποτελοῦν τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐντύπωσιν καὶ ἀναμφιβόλως αἱ τοιαῦται τυπικαὶ ἀξίαι πρέπει νὰ ἐνυπάρχουν εἰς τὸ ἔργον τέχνης. Ἄλλ' αὐταὶ μόνον δὲν ἀρκοῦν νὰ κάμουν τὸ ἔργον τέχνης. Τὸ περιεχόμενον, ἢ ἀφθονία τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ κόσμου, αἱ ἰδέαι, αἱ θεμελιώδεις σκέψεις, οἱ χαρακτῆρες κλπ. τὰ ὁποῖα γίνονται μορφαὶ καὶ παριστάνονται, ἀποτελοῦν τὴν ἀναγκαίαν συμπλήρωσιν. Ὁρθῶς λέγει ὁ Rückert: Τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κάμνει ἐν ποίημα ὠραῖον; Οἱ στίχοι; Ὁχι. Πρέπει μορφή καὶ ψυχὴ ἐπικαίθως νὰ συζευχθοῦν. Παραπλεύρως καὶ ὑπεράνω τῶν ἀξιῶν τῆς μορφῆς ἴστανται αἱ ὑλικά ἀξίαι, ἢ ἀξία τοῦ ἀντικειμενικοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου τέχνης. Οὕτω ἐναντι τῆς μονομεροῦς τυπικότητος ἔχει δικαίωμα νὰ ἴσταται ἡ αἰσθητικὴ τοῦ περιεχομένου, ὅσον διάφορος καὶ ἂν εἶναι εἰς τὰς λεπτομερείας ἢ διαμόρφωσίς της. Ἡ αἰσθητικὴ τῶν ἰδεῶν διισχυρίζεται ὅτι τὸ ἔργον τέχνης φέρει εἰς παράστασιν μίαν ἰδέαν. Ὁραῖον εἶναι ἐν ἀντικείμενον ὄχι διὰ τῆς συμμετρίας τῶν μερῶν του, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνσαρκώνει μίαν ἰδέαν. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ἐν διατεταγμένον, διαμορφωμένον ἔργον τέχνης, καὶ εἶναι ὠραῖον ἐπειδὴ εἶναι ἀπεικόνισμα τοῦ νοητοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν. Ὁ νεοπλατωνισμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ Shaftesbury, πρὸ πάντων ἢ ρωμαντικὴ αἰσθητικὴ τοῦ W. Schlegel καὶ τοῦ Schelling, ὁ Ἐγελος, ὁ Goethe, ὁ Schopenhauer καὶ ἄλλοι εἶναι ὁπαδοὶ ταύτης τῆς ἀντιλήψεως. Κατὰ τὸν Schopenhauer τὸ ὠραῖον εἶναι ἡ παράστασις τῆς πλατωνικῆς ἰδέας, κατὰ τὸν Schlegel ἡ συμβολικὴ παράστασις τοῦ ἀτελευτήτου, κατὰ τὸν Schelling τὸ ὠραῖον εἶναι ἡ παράστασις τοῦ ὑπεραίσθητου ἐν τῷ αἰσθητῷ φαινομένῳ, ἀνταύγεια τοῦ θείου. Κατὰ τὸν Ἐγελον τὸ ἀπόλυτον ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς τέχνης, ἢ ὁποῖα εἶναι σημεῖον, στιγμὴ τοῦ ἀπολύτου. Ἡ σύζευξις μορφῆς καὶ περιεχομένου εἶναι τόσον στενὴ, ὥστε ὁ Martin Deutinger ἀπορρίπτει τὸ ζήτημα ἔὰν τὸ ὠραῖον ἔγκειται εἰς τὴν μορφήν ἢ εἰς τὸ περιεχόμενον ὡς γεννῶν σύγχυσιν. Εἰς τὸ τέλειον ἔργον τέχνης μορφή καὶ περιεχόμενον ἀποτελοῦν ἀχώριστον ἐνότητα. Τὸ περιεχόμενον ὡς ὑλικὸν τὸ ὁποῖον διαπλάττει ὁ καλλιτέχνης λαμβάνει οὗτος ἀπὸ τὸν πραγματικὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διαπερασθῇ καὶ νὰ ζωογονηθῇ ἀπὸ τὰς ὑψηλοτέρας βλέψεις τοῦ καλλιτέχνου. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ζωογόνον πνοὴν καὶ ὑπὸ τὸ συναίσθημα τοῦ ὠραίου, τὸ ὁποῖον εἶναι συναίσθημα τοῦ ἀπειρου, καὶ τὸ ὁποῖον πάλλει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ καλλιτέχνου καὶ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα καθαρίζονται ἀπὸ κάθε τραχύτητα, ἀπαλλάσσονται ἀπὸ κάθε δυσαρμονίαν καὶ συγχωνεύονται εἰς μίαν ἁρμονίαν τόνων ἐντὸς τῆς λαμπρότητος τῆς μορφῆς. Ἡ ὕλη ἀπογυμνώνεται ἀπὸ τὸ ξενικόν της καὶ τὸ ἐξωτερικόν της, ἀπὸ τὴν ἀπρόσιτον ὑλικότητά της, ἀποβάλλει τὴν ἀκαμψίαν της καὶ διαπερᾶ-

ται καὶ ἐπενδύεται ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν πνευματικότητα τῆς ὠραιότητος. Ἡ τέχνη οὕτω ἀρνεῖται τὴν ὕλην, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητος δι' αὐτήν, ἀντιδρῶν κατὰ ταύτης. Καὶ ἀπὸ ταύτην τὴν ἄποψιν ἢ γλυπτικὴ εἶναι ὁ ἐκφραστικώτερος τρόπος τῆς τέχνης, ἀφοῦ τὸ κύριον ἔργον τοῦ γλύπτου εἶναι τὸ νὰ ἀφυλοποιήσῃ (dématérialiser) τὰ μᾶλλον ὀγκώδη καὶ τὰ μᾶλλον ἀδρανῆ ὑλικά, διὰ νὰ κάμῃ νὰ ἀναβλύσῃ ἢ ζωὴ καὶ ἢ σκέψις. Ὡς ἐκ τούτου ἡ τέχνη εἶναι ἢ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον οὗτος παλαίει κατὰ τῆς καταπιέσεως τῆς ὑλικότητος, διὰ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐφ' ὅσον ἐνσαρκώνει τὸ πνεῦμα (Le Senne). Διὰ τῆς πεφωτισμένης ἐνεργείας τῆς ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ὠραίου κατεχομένης συνειδήσεως τοῦ καλλιτέχνου, τὸ περιεχόμενον λαμβάνει τὴν προσήκουσαν μορφήν. Ἡ δὲ πλήρης ἐξίσωσις τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς εἰς μίαν τελείαν σύνθεσιν εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκεται καὶ πολλάκις ἐπιτυγχάνεται εἰς τὰ ἀριστουργήματα. Μορφή λοιπὸν καὶ περιεχόμενον, ὕλη καὶ ἐκφρασις, τεχνικὴ καὶ ἔμπνευσις συγχωνεύονται καὶ εἶναι πολλάκις δύσκολον νὰ χαράξωμεν τὴν γραμμὴν τοῦ διαχωρισμοῦ. Ἡ διάκρισις ὁμως μορφῆς καὶ περιεχομένου ἰσχύει καὶ μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ λύσωμεν τὸ πρόβλημα τέχνη καὶ ἠθικὴ. Ἐὰν θέσωμεν τὴν ψυχὴν τῆς τέχνης εἰς τὴν ἐκφραστικὴν πρωτοτυπίαν, ἐξασφαλίζομεν πλήρως τὴν αὐτονομίαν τῆς τέχνης καὶ τὴν διάκρισιν τῆς ἀπὸ τὰς ἄλλας μορφὰς τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ μέτρον διὰ νὰ μετρήσωμεν τὴν ἀξίαν ἑνὸς ἔργου τέχνης δὲν εἶναι ὁ ἠθικὸς κανὼν ἢ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια, ἀλλ' ἡ ἀξία τῆς ἐκφραστικῆς δυνάμεως. Δηλαδή ἄλλο εἶναι τὸ κριτήριον τοῦ ὠραίου καὶ ἄλλο τὸ κριτήριον τοῦ ἠθικοῦ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ. Διὰ νὰ κρίνωμεν τὸ ἔργον τέχνης δὲν λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν οὔτε τὸν βαθμὸν τῆς ἠθικότητος τῆς βουλήσεως τοῦ καλλιτέχνου οὔτε τὴν ἐξίσωσιν τοῦ περιεχομένου πρὸς τὸν ἠθικὸν κανόνα, ταῦτα εἶναι δι' ἡμᾶς διάφορα, ἀλλὰ τὴν ἐκφραστικὴν ἀξίαν. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ διεκδίκησις τῆς αὐτονομίας τῆς τέχνης δὲν σημαίνει καὶ διαζύγιον ἢ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἠθικὴν. Ἡ τέχνη βεβαίως εἶναι καθ' ἑαυτὴν τέχνη καὶ ὄχι ἠθικὴ. Ἀλλ' ὡς ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ εἶναι μακρὰν ἀπὸ μίαν ἰδιάζουσαν τοῦ πνεύματος ἰδιότητα ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ ἠθικότης. Ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπέκεινα τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὡς ἐὰν νὰ ὑπάρχῃ μέρος τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὁποῖον νὰ εὗρισκεται εἰς αὐτὸ τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· τοιοῦτο μέρος ἔξω ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν εἶναι τὸ μηδέν. Ἐκτὸς τούτου κάθε ἐνέργεια τείνει πρὸς ἕνα σκοπὸν, πρὸς πραγμάτωσιν μιᾶς ἀξίας ἐν τῷ κόσμῳ. Αὕτη ἡ τάσις εἶναι συμφυῆς μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ ἀποτελεῖ τὸ συστατικὸν ταύτης, ἄνευ δὲ ταύτης τῆς τάσεως ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια δὲν θὰ ἐνεφανίζετο καὶ δὲν θὰ ἀνεπτύσσετο. Ἡ δὲ ἠθικότης εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ τάσις αὕτη ζῆ καὶ συγκεκριμενοποιεῖται εἶναι ἡ ἐνδοτάτη καὶ ἀνεξάλειπτος ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἐπο-

μένως τὸ ἔργον τέχνης δὲν δύναται νὰ εἶναι φωτογραφικὴ παραγωγὴ παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει καὶ συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, δὲν δύναται νὰ συγκεντρῶνῃ ἀδιακρίτως καὶ παθητικῶς πάσας τὰς σκιὰς καὶ πάσας τὰς αἰσχροτήτας των. Κόσμος ὁ ὁποῖος δὲν ἀνυψώνεται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ καλλιτέχνου δὲν θὰ εἶναι ποτὲ ἀντικείμενον αἰσθητικῆς παραστάσεως. Δι' αὐτὸ στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς διακρίσεως μορφῆς καὶ περιεχομένου δεχόμεθα ὅτι τὸ περιεχόμενον ὑπόκειται ἀναγκαίως ὑπὸ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικῆς ἐκτιμήσεως. Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ὁ καλλιτέχνης οὗτος ἐκφράζεται καλῶς, καὶ ἐπομένως εἶναι καλλιτέχνης, ἀλλὰ λαμβάνει ὡς ἀντικείμενον τῆς τέχνης του περιεχόμενα τὰ ὁποῖα δὲν ἐνσαρκώνουν καθαρὰς ἀξίας. Δι' αὐτὸ παράγει ἔργον παντελῶς ἀπρεπές, μὴ φερόμενος ὡς ἀνθρώπινον ὄν τὸ ὁποῖον εἶναι οὐσιωδῶς ἠθικόν. Ἡ πρόθεσις τοῦ καλλιτέχνου, τὸ περιεχόμενον τοῦ καλλιτεχνικοῦ του λόγου καὶ νὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου του ὑποβάλλονται ἄμεσα ὑπὸ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικῆς. Νὰ ἐκθειάζωμεν τὸ κακὸν μὲ τὴν γοητείαν τοῦ καλλιτεχνικοῦ λόγου σημαίνει νὰ συμβάλλωμεν εἰς τὴν διάδοσιν του καὶ ἐπομένως νὰ κάμωμεν ἔργον καλλιτεχνικῶς ἀρνητικόν· διότι ἐὰν τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀνήθικον ἢ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις εἶναι σκοτεινὴ καὶ βλαβερὰ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἀπολαύει γαλήνιον μὲ ὄλην του τὴν πληρότητα, ἀλλ' εἶναι ἠναγκασμένον νὰ ἔχῃ ἐπιφυλάξεις· διότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι καθαρὰ αἰσθητικότης, ἀλλ' εἶναι καὶ οὐσιωδῶς ἠθικότης, θρησκευτικότης, φιλοσοφικότης. Μόνον τὸ ἔργον τέχνης, τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ ἁρμονικῶς ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις, παρέχει καθαρὰν χαρὰν καὶ αἰσθητικὴν συναρπαγὴν πλήρη καὶ ἀπόλυτον. Μὲ ἀπλουστεράς λέξεις δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια ἂν καὶ εἶναι αὐτόνομος καὶ ἔχει ἴδιον ἀξίωμα, εἶναι ἀνθρωπίνη ἐνέργεια καὶ δὲν δύναται νὰ μὴ εἶναι τοιαύτη· καὶ ὡς τοιαύτη δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔλεγχον τῆς ἠθικῆς. Διάκρισις τέχνης καὶ ἠθικῆς ναί, ἀλλ' ὄχι χωρισμός, διότι ἄλλως θὰ πρέπη νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ παράλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶναι ἀνθρώπος, ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρώπον ἢ ὑπεράνθρώπον ὄν. Ἐλέχθη μὲ πολλὴν ἐλαφρότητα ὅτι θὰ ἦτο ἐξαιρετικὸν πρᾶγμα ἡ τέχνη νὰ μὴ ὑπηρετῇ κανένα σκοπόν, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τὸ καθαρὸν ἀνωφελές, διὰ νὰ εἶναι ἀληθῶς ἐλευθέρου. Τοῦτο καταντᾷ νὰ σημαίνῃ ὅτι ἡ ἐλευθερία διὰ νὰ εἶναι ἐλευθερία πρέπει νὰ εἶναι ἀνωφελής· τὸ ἀνωφελές τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἄνευ σκοποῦ ἐλευθερία τῆς τέχνης δὲν ὑπάρχει μόνη, ἀλλ' εἶναι ἐντὸς τῆς ἐνότητος καὶ ὁλότητος τοῦ πνεύματος τὸ ὁποῖον εἶναι σκοπιμότης, ἠθικότης. Ἡ τέχνη λοιπὸν δὲν δύναται νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα τοῦ πνεύματος. Βεβαίως ἡ τέχνη εἶναι ἐλευθερία καὶ ὅπως κάθε ἀληθῆς ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀνομία καὶ ἔξω τοῦ νόμου αὐθαιρεσία, οὕτω καὶ ἡ τέχνη ὡς ἐνέργεια, ἂν καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ἐξωτερικὸν ἀναγκασμόν, ὑπακούει εἰς ἕνα ἐσωτερικὸν νόμον καὶ ὑποτάσσεται εἰς μίαν αὐθόρμητον πειθαρχίαν, διὰ τῶν

ὁποίων ἀποτρέπονται αἱ παρεκτροπαί της. Πρὸς τούτοις ἡ τέχνη εἶναι ἡ ὡραϊότης τῆς ἐκφράσεως τῆς ψυχικῆς ζωτικότητος διὰ μιᾶς βαθμιαίας συναισθηματικῆς τονώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς. Ἡ ὑπερτάτη καὶ συστατικὴ ὄψις της εἶναι ἡ συναισθηματικὴ ὄψις. Ἡ τέχνη εἶναι ἀνύψωσις τοῦ συναισθήματος. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ συναισθήματος εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς φανταστικῆς ἐξιδανικεύσεως, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὴν τέχνην κατὰ τὸ ὑψηλότερον σημεῖον της, τὸ πνευματικὸν σημεῖον. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἄποψιν ἡ τέχνη ἀποκτᾷ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν σημασίαν καθ' ὅσον καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους οἰκείους πρὸς ἀλλήλους, συμπαθεῖς καὶ συμπάσχοντας, προκαλεῖ μὲ τὰς ἀπεικονίσεις της ἀντικειμενικὰς συγκινήσεις, αἱ ὁποῖαι συσφίγγουν εἰς ἓν συναίσθημα τὰς καρδίας αἱ ὁποῖαι εὐκόλως θὰ ἔπαλλον διαφοροτρόπως καὶ ἐχθρικῶς. Ἡ τέχνη ἀνυψώνει εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ πνεύματος τὸν φαινομενικὸν κόσμον τῶν συναισθημάτων, δίδει εἰς αὐτὰ συνάρτησιν καὶ ἐνότητα καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν ὄψιν. Δι' αὐτὸ ἡ τέχνη εἶναι πάντοτε μία ἠθικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς. Ἡ τέχνη δὲν εἶναι μόνον ὡραία μορφή ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὑψηλὸς ἠθικὸς πλοῦτος, εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἀνύψωσις τῶν συναισθημάτων. Συμπέρασμα: ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἠθικὴν, ὡς πνευματικὴ δηλαδὴ ἐνέργεια εἶναι ἠθικὴ, χωρὶς νὰ θέτῃ ἐκ τῶν προτέρων, α priori ἠθικὸν σκοπὸν.

Τέχνη καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ τέχνη ὡς πνευματικὴ ἐνέργεια ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Κάθε ἔργον τέχνης, ὅπως κάθε ἐκφρασις τοῦ ὡραίου ἔχει πάντοτε φιλοσοφικὴν σημασίαν, ἓν περιεχόμενον ἢ χρῶμα φιλοσοφικόν· ἔχει δηλαδὴ ὡς ἀντικείμενον μίαν θέσιν ἢ ὁποῖα κατὰ τὸ βάθος της εἶναι φιλοσοφικὴ, καὶ ἃς διαφαίνεται μόνον διὰ μέσου τῆς συνεργείας τῶν εἰκόνων ἢ τῶν ἤχων ἢ τῶν χρωμάτων κλπ. Ἄς ἀναφέρωμεν τὴν ποίησιν· τὰ μεγαλύτερα ποιήματα ἔχουν ὑπόβαθρον φιλοσοφικὸν μεγάλης σημασίας. Προσέτι τὸ ὡραῖον καὶ τὸ φυσικὸν καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν δὲν ὁμιλεῖ μόνον εἰς τὴν καρδίαν καὶ εἰς τὸ συναίσθημα ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάνοιαν, κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν λειτουργίαν της, τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ τέχνη εἶναι βαθμὸς γνώσεως ἀλλὰ δὲν εἶναι βαθμὸς φιλοσοφικός. Ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν· ἀσκεῖ καθ' ἑαυτὴν ὑψηλὴν παιδαγωγικὴν ἐπίδρασιν, χωρὶς νὰ ἔχη διδακτικὸν σκοπὸν. Ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν καθ' ὅσον αἰσθάνεται καὶ ἀποκαλύπτει τὸ αἰώνιον, τὸ ἀπειρον. Ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν, ἢ κοινωνικότης τῆς τέχνης. Ἡ τέχνη ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη μορφή τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος εἶναι κοινωνικὴ, χωρὶς νὰ εἶναι προκατειλημμένη ἐκφρασις τῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ. Τέχνη ἢ ὁποῖα διὰ διατάγματος ὀφείλει νὰ εἶναι κοινωνικὴ ἢ λαϊκὴ κλπ. δὲν εἶναι τέχνη. Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι εἰς πᾶσαν τέχνην ἐντυπώνεται ἡ περὶ κόσμου θεωρία μιᾶς ἐποχῆς, ἐνὸς λαοῦ. Οὕτω ἡ τέχνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων

είναι κατ' οὐσίαν κοσμοκεντρική. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὴν ἁρμονικὴν ἀναλογίαν ὡς τὸν θεμελιώδη νόμον τοῦ κόσμου καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἡ ἑλληνικὴ πλαστικὴ δι' αὐτὸ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἰδανιστικὴ κυριαρχουμένη ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν τοῦ ὡραίου ἀνθρώπου, ἀφαιρεῖ τὰς ἀτομικὰς δυσμορφίας καὶ ἀσχημίας, καὶ συνενώνει τὰ ὡραῖα χαρακτηριστικὰ διαφόρων προσώπων εἰς μίαν μορφήν. Ἡ τέχνη τοῦ μέσου αἰῶνος εἶναι κατ' οὐσίαν θεοκεντρική. Ὁ κόσμος ὀργανοῦται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν δημιουργόν. Ὑποχρέωσις τῆς τέχνης εἶναι ἐδῶ νὰ ὑπενθυμίῃ εἰς τὴν ψυχὴν τὴν θεῖαν τῆς καταγωγῆς καὶ νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν Θεόν. Θεμελιώδης νόμος εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ὕλικου εἰς συμβολικὸν φορέα τοῦ αὐτοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ ὄρατὸν τὸ ἀόρατον. Ἡ τέχνη τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνθρωποκεντρικὴ καὶ αὐτόνομος. Αὕτη δὲν δέχεται τοὺς κανόνας τῆς οὔτε ἀπὸ ἑνα ἑτοιμον κόσμον οὔτε ἀπὸ τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον ὡς συνεργάτην εἰς ἕνα ἀνέτοιμον κόσμον καὶ δημιουργὸν νέων κόσμων. Διὰ τοῦτο ὁ νεώτερος καλλιτέχνης εἶναι ἐλεύθερος εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς οἰκοδομητικῆς τοῦ ἀρχῆς. Δύναται οὗτος νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν παράδοσιν (κλασικισμός, νεογοτθικὴ)· δύναται ἡ ζωγραφικὴ του νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν νόμων τῆς δράσεως (προοπτικὴ τέχνη)· δύναται νὰ ἀντιγράψῃ ρεαλιστικῶς τὴν πραγματικότητα ἀποβλέπουσα εἰς τὸ χαρακτηριστικόν, δύναται νὰ τονίῃ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ὑποκειμένου (expressionismus), ἢ νὰ παίξῃ μὲ τὰ στοιχεῖα ἐνὸς μελλοντικοῦ κόσμου (ἀφηρημένη τέχνη) (Heinemann). Ἐναμφιβόλως ἡ τέχνη μιᾶς ἐποχῆς, ἐνὸς λαοῦ εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἐκφράσεων ταύτης τῆς ἐποχῆς, τούτου τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ μόνον ἀπὸ ταύτην τὴν ἀποψιν ἢ αἰσθητικὴν ἔρευνα γίνεται κοινωνιολογικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὡραίου μέσον τῆς γενικῆς ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψις τῆς τέχνης εἶναι ὀρθὴ ὅταν πρόκειται νὰ ἀναζητηθοῦν αἱ ἐπιδράσεις τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς ἐπὶ τὴν τέχνην καὶ ἐπὶ τοὺς καλλιτέχνας, καὶ τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τῆς τέχνης. Ἀλλ' αὕτη ἡ κοινωνικὴ περὶ τέχνης ἀντίληψις δὲν δύναται νὰ συμβάλῃ παρὰ ἐμμέσως εἰς τὴν κατανόησιν τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως, ἀφοῦ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, κάθε ἔργον τέχνης εἶναι ἔργον καθαρῶς προσωπικόν, ἀφοῦ κάθε ἀντιλαμβανόμενος ἀνθρώπος σχηματίζει ἰδίαν, ἀτομικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἔργου τέχνης, ἡ ὁποία δύναται νὰ εἶναι παντελῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ κάθε κοινωνικὴν ἐπίδρασιν, καὶ ἀφοῦ ἡ ἱστορία μᾶς γνωρίζει ὅτι τὰ ἔργα μεγάλων καλλιτεχνῶν καὶ αἱ κρίσεις τῶν μᾶλλον εἰδικῶν πολλάκις εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὰς αἰσθητικὰς ὁρέξεις τῆς ἐποχῆς τῶν καὶ τοῦ λαοῦ τῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τῶν κοινωνιολόγων κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον τέχνης εἶναι κοινωνικὸν προϊόν, τὸ ὁποῖον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς αἰσθητικὰς ὁρέξεις καὶ τὰς ιδέας τοῦ ἐντολοδότη ὡς καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸν καὶ ἀπὸ τὴν ὑφὴν τῆς κοινωνίας, ἐν μέρει μόνον εἶναι δικαιολογημένη.

Σημασία τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῆς τέχνης λεχθέντα δύνανται νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡ τέχνη ὡς αἰσθητικὸν σημεῖον πνευματικοῦ λόγου, εἶναι μοναδικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἡ ὁποία εἶναι πνεῦμα ἐνσαρκωμένον εἰς τὴν ὕλην. Πρὸς τούτοις ἡ τέχνη ἡ ὁποία ἀνθεῖ ἤδη εἰς τὰ σχεδιάσματα τῶν προϊστορικῶν σπηλαίων εἶναι θαυμάσιον τεκμήριον τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Μὴ δυνάμενος νὰ ἀποσχισθῇ ἀφηρημένως ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν ὁ καλλιτεχνικὸς λόγος γίνεται ἐκφραστικὸς ὄχι μόνον τῆς προσωπικότητος τοῦ καλλιτέχνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου καὶ περιεκτικωτέρου πνευματικοῦ κλίματος μιᾶς ἐποχῆς. Διὰ μέσου τῆς τέχνης δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, νὰ διανύσωμεν τὰς διαφόρους φάσεις του, τὰς ἐξελίξεις του καὶ τὰς παλινδρομήσεις του. Ἀπὸ τὰς δειλὰς μεταβατικὰς ἐποχὰς μεταβαίνομεν εἰς τὰς θριαμβευτικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἰδεώδους. Ἀπὸ τὰς λημναίας περιόδους κατὰ τὰς ὁποίας ἡ τεχνικὴ ὑπερισχύει τῆς ἐμπνεύσεως μεταβαίνομεν εἰς τὰς ταραχώδεις ἐποχὰς κρίσεων κατὰ τὰς ὁποίας ἡ συγκεχυμένη αἴσθησις τῶν ἀξιῶν ἐμποδίζει ἁρμονικὰ ἐπιτεύγματα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον μέτρον, καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν συνομιλίαν μὲ τοὺς ἄλλους, σβήνει τὴν χαροποιὸν ἀνύψωσιν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ πηγάζῃ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν συγκίνησιν. Μέγα μέρος τῆς σημερινῆς τέχνης διὰ τούτους τοὺς λόγους ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν ζῶμεν. Ἐξ αἰτίας τοῦ φοβεροῦ πνευματικοῦ κενοῦ τοῦ θετικισμοῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τῆς ἐκθειάσεως τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμόν, ὁ ἱμπρεσιονισμός, ὁ κυβισμὸς καὶ ὁ φουτουρισμὸς κατέληξαν εἰς τὸ νὰ διακόψουν κάθε δεσμόν μὲ τὴν φύσιν καὶ μὲ τὴν παράδοσιν, ἀπορρίπτοντες κάθε μέτρον ἔξω ἀπὸ τὸν καλλιτέχνην καὶ θεωροῦντες νόμιμον κάθε ἐκφρασιν. Εἰς πολλὰ νεώτερα ἔργα (εἰς τὸν Picasso), ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκφρασιν μιᾶς ὑπεροψίας ἐστερημένης ἐνὸς ἀληθοῦς ἐσωτερικοῦ κόσμου, ἐκδηλώνεται καὶ ἡ ἀπελπισ σχισμὴ (ἡ λέξις ὑπὸ τὴν ὑπαρξικὴν ἔννοιαν) ἡ ὁποία εἶναι τὸ τελικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἀνευ Θεοῦ ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτοις ὅσαι καὶ ἂν εἶναι αἱ ἀμφιβολίαι, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν περὶ τῆς συγχρόνου τέχνης, αὕτη ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡμέρα ἀνευ ἐσπέρας, ἡ ὁποία ἀναγεννωμένη ἀκαταπαύστως συνοδεύει τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὸν δρόμον του πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατῆλθεν μίαν ἡμέραν πρὸς χαρὰν τῶν θνητῶν (Mattai, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησα κατὰ ταύτην τὴν εἰσαγωγὴν ὡς ὀπαδὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὄντος).